УДК 94 (477.82):343.382.37
DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.2.17

Левенець Олександр Миколайович,
доктор філософії за спеціальністю «Історія та археологія»,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Національного транспортного університету
orcid.org/0000-0003-1273-7619
levenets.alexander@ukr.net

РОЗВИТОК ФІЗИЧНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ В ЛУЦЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ІНСТИТУТІ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В 1946–1991 РОКАХ

Стаття відображає результати науково-історичного дослідження, темою якого є фізична освіта й наука в Луцькому державному педагогічному інституті імені Лесі Українки в середині 40-х – на початку 90-х років XX століття. Хронологічні межі дослідження зазначеної теми зумовлюються відновленням діяльності Луцького учительського інституту (1946 рік), до розпаду Радянського Союзу (1991 рік). Продемонстровано основні особливості розвитку фізичної освіти і науки у Волинській області. Проаналізовано кадровий аспект, процес забезпечення інституту викладацьким персоналом, а також матеріально-технічним і дидактичним інвентарем. Також описано процес вступу студентів в інститут, особливості тогочасних вступних кампаній. Автор намагався описати навчально-методичний аспект фізичної освіти та демонструє його взаємозв'язок з іншими аспектами освіти у Волинській області. Під час дослідження цієї теми було використано широкий асортимент історичних джерел, більшість із яких становлять неопубліковані архівні документи, які зберігаються в Державному архіві Волинської області. У джерельну базу також входять волинська регіональна періодика радянського часу та свідчення очевидців. Автор користувався загальнонауковими та вузькопрофільними методами наукового дослідження, зокрема методами аналізу і синтезу, дедуктивним та індуктивним, проблемно-хронологічним, порівняльно-історичним і статистичним. Робота є цікавою історикам-науковцям, викладачам, управлінцям освіти й науки України, студентам закладів вищої і середньої освіти, а також тим, хто цікавиться історією освіти України в радянський час.

Ключові слова: фізична освіта, фізична наука, фізика, учитель фізики, учений-фізик, наукове дослідження, науковець, наукова конференція.

Levenets Oleksandr,
PhD in History and Archaeology,
Associate Professor at the Department of Theory and History of State and Law
National Transport University
orcid.org/0000-0003-1273-7619
levenets.alexander@ukr.net

DEVELOPMENT OF PHYSICAL EDUCATION AND SCIENCE IN THE LESYA UKRAINKA STATE PEDAGOGICAL INSTITUTE OF LUTSK IN 1946–1991

The article reflects the results of a scientific and historical study, the theme of which is physical education and science at the Lesya Ukrainka State Pedagogical Institute of Lutsk in the mid-40s – early 90s of the XX century. The chronological boundaries of the study of this topic are determined by the resumption of the activities of the Lutsk Teachers Institute (1946), until the collapse of the Soviet Union (1991). The main features of the development of physical education and science in the Volyn region are demonstrated. The personnel aspect, the process of providing the institute with teaching staff, as well as material, technical and didactic support are analyzed. The process of students admission to the institute, the features of the admission campaigns of that time are also described. The author tried to describe the educational and methodological aspect of physical education and demonstrates its relationship with other aspects of education in the Volyn region. During the study of this topic, a wide range of historical sources were

used, most of which are unpublished archival documents stored in the State Archives of the Volyn region. The source base also includes Volyn regional periodicals of the Soviet era and eyewitness accounts. The author used general scientific and historical-scientific methods of scientific research, in particular methods of analysis and synthesis, deductive and inductive, problem-chronological, comparative-historical and statistical. The work is of interest to historians-scientists, teachers, managers of education and science of Ukraine, students of higher and secondary educational institutions, as well as those who are interested in the history of education in Ukraine in the Soviet time.

Key words: physical education, physical science, physics, physics teacher, physicist, scientific research, scientist, scientific conference.

Постановка проблеми. Луцький державний педагогічний інститут імені Лесі Українки (далі – ЛДПІ ім. Лесі Українки) від часу свого утворення (1940 р.) завжди був важливим осередком розвитку освіти й науки у Волинській області. Згодом в інституті на кафедрі фізики укомплектувався науково-педагогічний штат працівників, що стало запорукою розвитку науково-фізичних досліджень і формування науково-методичної школи в галузі фізики. У 1960-х – на початку 1990-х рр. ЛДПІ ім. Лесі Українки вирізнявся масштабами й темпами науково-фізичних досліджень із числа інших педагогічних інститутів тогочасної УРСР. З 1970-х рр. інститут отримував наукові держбюджетні та госпдоговірні теми від Міністерства оборони СРСР, що й робить зазначену тематику цікавою і актуальною.

Мета статті полягає в тому, щоби представити науково-історичній громадськості результат дослідження, збагатити науково-історичну літературу черговою публікацією з названої тематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика історії розвитку фізичної освіти й науки у Волинській області в радянський час є досить цікавою та багатогранною. Станом на 2025 р. у регіональній (волинській) історіографії є декілька робіт, які відображають деякі аспекти з контексту зазначеної теми, передусім це окремі праці Н. Головіної (Головіна, 2007, с. 52–58), Л. Калапуши (Калапуша, 1999, с. 177–185), О. Левенця (Левенець, 2018, с. 91–96). Проте тема все ще потребує детального науково-історичного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Після закінчення воєнних дій у контексті Німецько-радянської війни 1941–1945 рр. на теренах тогочасної Волинської області, із черговим становленням радянської влади, поступово відновлювалися радянізаційні процеси. Очевидно, що вони зачепили всі сфери людського буття: соціальну сферу, суспільно-політичне та культурне життя місцевого (волинського) населення.

Ще в 1940 р. в Луцьку почав працювати перший у Волинській області заклад неповної вищої освіти – Луцький учительський інститут. Того ж року на перший курс було зараховано 135 студентів. Його діяльність була перервана війною, проте 1 квітня 1946 р. інститут відновив свою роботу. Директором інституту в 1946 р. було призначено досвідченого педагога, демобілізованого військовослужбовця Червоної армії – Івана Онисимовича Білого (1903–1975 рр.) Він же й завідував кафедрою фізики в інституті. Народився І. Білий у 1903 р. на Чернігівщині в сім'ї селянина. У 1927 р. закінчив Чернігівський інститут народної освіти, працював на різних посадах в загальноосвітніх школах, викладав фізику та математику. У 1932 р. закінчив аспірантуру при Ленінградському державному університеті за спеціальністю «Теоретична механіка» й отримав право працювати в закладах вищої освіти й науки. Спочатку він працював на посаді асистента кафедри в Харківському автомобільно-дорожньому інституті, а згодом – викладачем і завідувачем кафедри у Глухівському державному педагогічному інституті. Упродовж 1942–1946 рр. Іван Онисимович перебував у бойових частинах Червоної армії, служив на посаді командира мінометного взводу. Неодноразово брав участь у боях, за що й отримав бойові нагороди. У січні 1946 р. він демобілізувався, і з лютого по травень цього ж року працював заступником директора з навчально-виховної роботи Глухівського державного педагогічного інституту, а з 15 травня 1946 р. розпочав педагогічну й адміністративну діяльність в Луцькому учительському інституті.

У ті складні роки післявоєння і розрухи для інституту виділили невеликий будинок колишньої польської гімназії (праве крило нинішнього навчального корпусу В). Приміщення було спустошене війною: вибиті вікна, не працювало

опалення, зовсім відсутні меблі та навчально-матеріальна база. У цьому ж корпусі у двох кімнатах почали формувати лабораторії кафедри фізики. Уже 29 серпня 1946 р. наказом № 11 на перший курс фізико-математичного факультету було зараховано 26 студентів. Того ж року факультет розпочав свою роботу, маючи лише дві кафедри: фізики й математики.

Спочатку на кафедрі фізики працювало лише троє викладачів: завідувач кафедри – старший викладач І. Білий, старший викладач Т. Галушко (1901–1961 рр.) і асистент Є. Лубенець. До створення навчально-матеріальної бази залучалися викладачі, лаборанти, студенти й усі, хто забажає. У той час під егідою старшого лаборанта О. Жили (1926–2004 рр.) було виготовлено перший інститутський радіовузол, що було на той час досить великим досягненням і дало можливість радіофікувати навчальний корпус інституті. При кафедрі фізики почали працювати фото- і радіоконструкторський гуртки. У приміщенні майстерні інституту під керівництвом навчального майстра В. Собчука (1909–1986 рр.) власноруч виготовляли найпростіші навчальні прилади й установки (Головіна, 2010, с. 8–9).

У 1947 р. на перший курс факультету було зараховано 52 студенти. Уже в липні 1948 р. відбувся перший випуск: 30 випускників факультету отримали дипломи вчителя фізики і математики 5–7-х класів загальноосвітньої школи. Щорічно зростав студентський склад факультету. Уже в 1950 р. на перший курс було зараховано 75 осіб, а в 1951 р. – 125. У наступні роки кількість зарахованих на перший курс студентів-фізиків збільшувалася: у 1967 р. за спеціальністю «Фізика» – 51 студент, а за спеціальністю «Фізика і математика» – 163.

У 1950 р. після закінчення Сумського державного педагогічного інституту на кафедру фізики прибув працювати учасник Німецько-радянської війни 1941–1945 рр. Сергій Олександрович Церковницький (1921–1987 рр.). Він розпочав свою педагогічну діяльність у Луцьку на посаді асистента кафедри фізики, а згодом, у 1953 р., став деканом факультету. С. Церковницький був педантичною, принциповою і вимогливою людиною, проте товариським, чуйним до колег і студентів. Він зробив вагомий внесок не тільки в розвиток кафедри фізики як осередку фізичної освіти на Волині, а й усього інституту (Професори, 2010, с. 106).

У 1951 р. на кафедрі фізики Луцького учительського інституту розпочав свою трудову діяльність випускник Львівського учительського інституту З. Панкевич (1930–1989 рр.). Він спочатку працював асистентом, потім старшим викладачем, а згодом доцентом, багато років очолював підготовче відділення в інституті. Відомо, що станом на 1964 р. він навчався в аспірантурі при Чернівецькому державному університету.

25 вересня 1951 р. Луцький учительський інститут було реорганізовано в Луцький державний педагогічний інституту – у заклад повної вищої освіти, який надалі випускав учителів із повною вищою освітою. Наступного 1952 р. інституту було присвоєне ім'я видатної української поетеси, славної землячки – Лесі Українки. Спочатку в партійних колах міської чиновницької номенклатури витала ідея присвоїти інституту ім'я Й. Сталіна. Проте латентна проукраїнська громадськість міста спокійно й ненав'язливо запропонувала ім'я Лесі Українки, аргументуючи це тим, що, мовляв, на честь Й. Сталіна вже названо багато заводів, фабрик та інших установ, а ось творчість Лесі Українки вивчають у школі, а інститут випускає саме вчителів; що поетеса проживала в Луцьку й на Волині тощо. Отже, такими й подібними аргументами вдалося зупинитися все ж на імені Лесі Українки. На той час в інституті було всього лише два факультети: фізико-математичний та історико-філологічний (Головіна, 2010, с. 10).

З 1952 р., у зв'язку з реорганізацією учительського інституту в педагогічний, відбулися якісні та кількісні зміни викладацького складу кафедри фізики, поступово розширюється її навчально-матеріальна база. У 1952 р. на кафедру фізики прибув працювати колишній учасник війни, випускник аспірантури Київського державного педагогічного інституту імені О.А. Горького Г. Джупін (1919–1962 рр.). З 1953 р. по 1956 р. на кафедрі працював М. Самарський – викладав астрономію. У 1956 р. він захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата фізико-математичних наук, проте того ж року звільнився з роботи у зв'язку з погіршенням стану здоров'я. Упродовж 1954–1966 рр. на кафедрі працювала А. Набока – викладала теоретичну фізику. У 1954 р. після закінчення Київського

державного університету імені Т.Г. Шевченка, прибула на кафедру молода й перспективна науковиця – Нінель Миколаївна Малихіна (уродженка Сумщини). Спочатку вона працювала на посаді асистента кафедри, а після закінчення аспірантури (1960–1963 рр.) і здобуття наукового ступеня кандидата фізико-математичних наук – на посаді доцента. З 1975 р. по 1990 р. Н. Малихіна працювала деканом фізико-математичного факультету. За весь час роботи на цій посаді проявила себе як дуже компетентний і дієвий організатор і управлінець вищої фізичної освіти й науки (Головіна, 2007, с. 52–58).

У середині 1950-х рр. в інституті було відкрито нову спеціальність – «Фізика і загальнотехнічні дисципліни». Через це постала потреба у фахівцях, які могли б викладати інженерні дисципліни. Тоді ж на кафедрі працювали інженери (учасники Німецько-радянської війни 1941–1945 рр. – С. Костюкевич (у 1958–1964 рр.), Н. Дідін (у 1961–1966 рр.). Упродовж 1955–1984 рр. на кафедрі фізики працював випускник Ніжинського державного педагогічного інституту імені М.В. Гоголя В. Сало, який спочатку викладав машинознавство та креслення, а згодом нормативний курс «Технічні засоби навчання».

З 1955 р. в історії кафедри розпочинається новий етап у комплектуванні кадрів. На роботу запросили перших випускників ЛДПІ ім. Лесі Українки. Серед них у 1961 р., після шести років роботи у школі, на посаду асистента був запрошений Леонід Романович Калапуша. У 1968 р., після закінчення аспірантури й захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук, його було обрано завідувачем кафедри фізики, на цій посаді він пропрацював більше сорока років. Л. Калапуша за час своєї роботи в інституті виріс від асистента до професора, завідувача кафедри. Після закінчення ЛДПІ ім. Лесі Українки в 1964 р. розпочав роботу на кафедрі фізики В. Ващук, який спочатку працював лаборантом, асистентом, а після закінчення аспірантури його було призначено на посаду старшого викладача. З 1969 р. до 1986 р. спочатку як лаборант, а згодом як асистент, доцент працював на кафедрі фізики також випускник ЛДПІ ім. Лесі Українки В. Старко. Упродовж 1967–1980 рр. старшим викладачем на кафедрі працював кандидат фізико-математичних наук А. Некрот, який викладав теоретичну фізику. У 1981 р. він перейшов на роботу в Луцький філіал Львівського політехнічного інституту (зараз Луцький національний технічний університет). У 1968–1973 рр. асистентом кафедри фізики був І. Ращинський. Випускник ЛДПІ ім. Лесі Українки В. Доскоч (1946–2009 рр.) у 1970 р. був прийнятий на посаду інженера галузевої науково-дослідної лабораторії кафедри фізики, а після закінчення аспірантури, з 1977 р. він працював на викладацькій роботі. У 1980 р. на посаду асистента, а потім старшого викладача кафедри був прийнятий Є. Ольхович, який після закінчення ЛДПІ ім. Лесі Українки пропрацював у школі вчителем фізики 23 роки. Він до 1999 р. навчав студентів-фізиків розв'язувати задачі підвищеної складності й олімпіадні задачі, викладав методику викладання фізики, конструювання дидактичних приладів для викладання фізики (Калапуша, 1999, с. 177–185).

Потреба в підготовці висококваліфікованих учителів фізики для шкіл Волинської та сусідніх областей спричиняла необхідність розвивати науково-методичні дослідження. Перші ґрунтовні дослідження науково-методичного характеру стосувалися таких проблем: «Методика викладання законів динаміки Ньютона у класах із виробничим навчанням» (С. Церковницький), «Моделювання в навчальному процесі з фізики» (Л. Калапуша), «Використання елементів сучасної вимірювальної техніки у шкільному фізичному експерименті» (О. Жила). О. Жила зробив значний внесок у зміцнення навчально-матеріальної бази кафедри фізики, розвиток технічної творчості студентів. Він працював на кафедрі спочатку лаборантом, потім доцентом, викладав електротехніку й радіотехніку, більше двадцяти років виконував обов'язки заступника декана фізико-математичного факультету.

У 1966 р. для роботи на кафедрі було залишено одного із кращих випускників факультету, здібного й талановитого випускника – Г. Давидюка. Спочатку він працював асистентом, а в 1973 р., після закінчення аспірантури при Інституті ядерних досліджень АН УРСР і захисту кандидатської дисертації, доцентом кафедри (Наукові школи, 2010, с. 30).

Викладачі, наукові співробітники, студенти факультету вели науково-дослідні теми з актуальних проблем фізики та методики її

Рис. 1. Волинські фізики-науковці радянського і пострадянського часу
Н. Малихіна З. Панкевич С. Церковницький О. Жила

(сформовано за даними (Головіна, 2010, с. 9–10))

викладання. У 1964 р. Н. Малихіна обладнала науково-дослідну лабораторію на кафедрі фізики. Упродовж 1963–1964 рр. в лабораторію було придбано матеріально-технічне оснащення: спектрограф ИСП-30; монохрометр універсальний УМ-2; компаратор горизонтальний ИЗА-2; автотрансформатор та інше обладнання на суму в шість тисяч радянських карбованців. Згодом наказом Міністерства освіти УРСР № 229 від 29 вересня 1969 р. в ЛДПІ ім. Лесі Українки була офіційно відкрито галузеву науково-дослідну лабораторію, де розпочалася робота за двома напрямами: 1. Квантова електроніка (під науковим керівництвом Н. Малихіної); 2. Фізика напівпровідників (під науковим керівництвом З. Панкевича). Уже на початку 1970-х рр. вдалося отримати генерацію світла першого в ЛДПІ ім. Лесі Українки та на Волині лазера, активним середовищем якого був рубін (ДАВО, ф. Р-376, оп. 7, спр. 191, арк. 245). Наукові дослідження в лабораторії координувалися вузькоспеціалізованими фахівцями з Інституту фізики АН УРСР й Інституту ядерних досліджень АН УРСР. У співпраці з лабораторією фотоактивності Інституту фізики АН УРСР (завідувач відділу, директор інституту академік М. Шпак) у науково-дослідній лабораторії було проведено дослідження умов роботи РОС-лазера, важливою характеристикою якого є ефективне керування частотою та шириною лінії генерації. Тоді ж були проведені дослідження властивостей нових лазерних середовищ на основі полімерних матриць з активованими органічними барвниками. Досліджено процеси фотополімеризації, променевої стійкості лазерних елементів на основі полімерних матриць. У лабораторії вивчалися також властивості лазерів зі складними резонаторами та можливості їх використання для підвищення точності вимірювань у науці й техніці (ДАВО, ф. Р-376, оп. 7, спр. 34, арк. 6).

У 1970 р. в лабораторії фізики твердого тіла кафедри фізики ЛДПІ ім. Лесі Українки була зібрана лазерна установка на основі рубіна й неодиму, виміряні та розраховані коефіцієнти п'єзоопору кристалів CdSb, легованих оловом і сріблом. Також вираховані коефіцієнти зміни ширини забороненої зони за деформації. Виміряні коефіцієнти радіаційної стійкості кристалів Si під дією гама-радіації. Окрім того, у 1970 р. було придбано для лабораторії: осцилографи С1-13, ЭО-58, потенціометри Р306, лампові вольтметри, В3-6, кристали КДР для отримання другої гармоніки рубінового лазера, посудини Дюара (80 л) та інше обладнання. Деяке дефіцитне обладнання було передано Інститутом фізики АН УРСР. Уже в 1970 р. було змонтовано й запущено рубіновий оптично-квантовий генератор, а також потужні електромагніти (ДАВО, ф. Р-376, оп. 7, спр. 242, арк. 33; Нашому лазеру, 1990, с. 2).

Наукові дослідження вели: доцент Н. Малихіна, старший викладач В. Ващук, старші наукові співробітники М. Данилов, К. Гороть,

інженери Г. Козак, М. Головін. Двоє останніх згодом захистили дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата фізико-математичних наук в Інституті фізики АН УРСР. До роботи в лабораторії активно долучалися кращі студенти факультету, які виконували тут курсові та дипломні роботи. У кінці 1970-х – на початку 1980-х рр. тут почали працювати Н. Головіна, І. Калугіна, Г. Роговський, Є. Дурманенко. Упродовж 70–80-х рр. XX ст. колектив лабораторії отримав шість авторських свідоцтв і патентів.

У 1970 р. викладачами кафедри фізики було опубліковано дванадцять статей і тез доповідей. Того ж року А. Семенюк захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата фізико-математичних наук, також він брав участь у роботі Всесоюзної конференції «IV координаційна нарада з науковою сесією із проблем радіаційної фізики неметалевих кристалів», яка відбулася в Києві. У серпні 1971 р. А. Семенюк разом із професором В. Конозенком з Інституту фізики АН УРСР були учасниками міжнародної конференції в Нью-Йорку (США), де була представлена їхня доповідь (ДАВО, ф. Р-376, оп. 7, спр. 242, арк. 33).

На базі лабораторії було проведено низку Всеукраїнських конференцій і наукових нарад. Отже, у 1975 р. тут відбулася конференція «Спектроскопія молекул та кристалів», у 1986 р. – «Застосування малооптики та спектроскопії в народному господарстві», а в 1987 р. – Четверта всесоюзна координаційна нарада з фотохімії лазерних середовищ (ДАВО, ф. Р-376, оп. 7, спр. 191, арк. 138).

Значний поштовх щодо прискорення і розширення наукових досліджень відбувся після придбання ЛДПІ ім. Лесі Українки першої на той час у Волинській області кріогенної установки для зрідження повітря. З початку й у середині 1970-х рр. до роботи в лабораторії на посадах інженерів залучалися кращі випускники фізико-математичного факультету: А. Федосов, А. Семенюк, В. Доскоч, М. Богданюк, В. Тимощук, П. Назарчук, які згодом, у різні роки, захистили кандидатські дисертації з фізики напівпровідників. У 1973 р. після захисту кандидатської дисертації в Інституті ядерних досліджень АН УРСР до роботи в лабораторії долучився Г. Давидюк, який на початку 1980-х рр. став керівником програми з фізики напівпровідників і в 1995 р. захистив

Рис. 2. Усесоюзна нарада-семінар з фізики (фото, м. Москва, 1970 р.)

(фото з особистого альбому Раїси Левчук (м. Луцьк, 19 березня 2021 р.))

дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора фізико-математичних наук. Уперше в історії ЛДПІ ім. Лесі Українки в 1973 р. керівництво лабораторії з фізики напівпровідників уклало господарський договір з тематики дослідження радіаційних пошкоджень у напівпровідниках з Інститутом ядерних досліджень АН УРСР і військовим відомством, що усунуло проблеми з фінансуванням лабораторії та процесу наукових досліджень. Керівником цієї госпдоговірної теми був Г. Давидюк. Надалі, із плином часу, новими керівниками були: Н. Малихіна, М. Данилов, В. Ващук, К. Гороть, Н. Головіна, а також математик Л. Філозоф (ДАВО, ф. Р-376, оп. 7, спр. 176, арк. 52–53).

Результати науково-дослідної діяльності луцьких фізиків упродовж 1960–1980-х рр. були очевидними й помітними. Так, у 1964 р. Н. Малихіна опублікувала дві статті в авторитетних наукових вузькопрофільних журналах: «Оптика і спектроскопія» і «Український фізичний журнал». У наступному 1965 р. вона захистила дисертацію («Дослідження люмінесцентних властивостей молекулярних кристалів») на здобуття наукового ступеня кандидата фізико-математичних наук. Упродовж 1964–1967 рр. членами кафедри фізики ЛДПІ ім. Лесі Українки було опубліковано 23 статті в наукових виданнях, зокрема й одна колективна стаття в Берліні (1966 р.), одним з авторів якої був З. Панкевич. У 1968 р. А. Некрот опублікував статтю (у співавторстві) «Бінарні функції розподілу змішаної йонно-дипольної системи» у виданні «Український фізичний журнал». Окрім того, він же в Мінську опублікував статтю «Бінарна функція розподілу для плазми зі складною будовою частинок» (ДАВО, ф. Р-376, оп. 7, спр. 129, арк. 72).

Луцькі фізики-науковці брали участь і в наукових конференціях, симпозіумах, нарадах тощо. Отже, упродовж 27 червня – 2 липня 1966 р. Н. Малихіна брала участь у роботі Республіканської конференції з молекулярної спектроскопії, яка відбувалася у Львові, З. Панкевич 2–8 вересня 1966 р. перебував в Ужгороді, де проходила Республіканська нарада із проблематики тонких напівпровідникових плівок. 21–26 березня 1968 р. Н. Малихіна та З. Панкевич перебували в Києві, де брали участь у VII координаційній нараді із проблем фізики твердого тіла, а 13–17 травня того ж 1968 р. Н. Малихіна перебувала в Одесі, де брала участь у Всесоюзному семінарі «Екситони у кристалах». Відомо, що в 1969 р. в ЛДПІ ім. Лесі Українки читав лекції і надавав наукові консультації кандидат фізико-математичних наук, старший науковий співробітник Інституту фізики АН УРСР М. Курик. Того ж року асистент кафедри фізики ЛДПІ ім. Лесі Українки В. Ващук перебував на стажуванні в Московському державному університеті імені М. Ломоносова (ДАВО, ф. Р-376, оп. 7, спр. 157, арк. 128).

На початку 1990-х рр. в ЛДПІ ім. Лесі Українки було ліцензовано й відкрито аспірантуру з різних спеціальностей. На кафедрі фізики фізико-математичного факультету було відкрито аспірантуру з фізики твердого тіла. Першим аспірантом став В. Божко, який достроково й уперше з аспірантів новоорганізованої аспірантури при ЛДПІ ім. Лесі Українки захистив кандидатську дисертацію. Через науково-дослідну лабораторію фізики напівпровідників пройшли на більш пізніх етапах на посадах інженерів, а потім захистили кандидатські дисертації такі вчені, як В. Божко, В. Булатецький, Г. Шаварова, А. Федонюк, С. Федосов.

Упродовж середини 1940-х – 1980-х рр. фізико-математичний факультет ЛДПІ ім. Лесі Українки готував учителів за такими спеціальностями: «Фізика», «Фізика і загальнотехнічні дисципліни», «Математика», «Математика і фізика», «Математика і креслення». Перший випуск фізико-математичного факультету педагогічного інституту відбувся влітку 1955 р., а в 1974 р. кількість студентів факультету становила вже 514 осіб. Методичну секцію кафедри фізики представляли викладачі С. Церковницький і Л. Калапуша. Під їхнім керівництвом студенти здобували професійні практичні вміння методики викладання фізики в загальноосвітній школі та методики виховної роботи серед учнів шкіл (Левенець, 2018, с. 91–96).

Немало для розвитку фізичної освіти й науки в ЛДПІ ім. Лесі Українки зробили свого часу декани фізико-математичного факультету, які були водночас його фундаторами та засновниками наукових шкіл. Першим деканом факультету був ветеран Німецько-радянської війни 1941–1945 рр. А. Костюк – людина високої математичної культури, широкої ерудиції, талановитий педагог. Згодом, у 1953 р., деканом став С. Церковницький.

У 1958 р., коли він перейшов на посаду проректора інституту, деканом було обрано Г. Джупіна, який уже мав педагогічний досвід. Він доклав чимало зусиль для організації і оснащення лабораторії кафедри фізики, проте в 1962 р. трагічно загинув в автокатастрофі. Того ж 1962 р. новим деканом став М. Горбач, який у 1954 р. закінчив Ніжинський державний педагогічний інститут, він за направленням прибув працювати на факультет асистентом кафедри математики. У подальші роки М. Горбач здійснив блискучу кар'єру педагога вищої освіти, науковця: він виріс з асистента кафедри до доцента, завідувача кафедри математичного аналізу й декана факультету. У 1969 р., у зв'язку із сімейними обставинами, він перейшов працювати в Черкаський державний педагогічний інститут. Упродовж 1969–1976 рр. на посаді декана факультету працював Р. Ковальчук, який у 1955 р. з дипломом із відзнакою закінчив ЛДПІ ім. Лесі Українки і був залишений асистентом кафедри математики. У 1964 р. він закінчив аспірантуру Інституту математики АН УРСР й захистив кандидатську дисертацію. Після цього був обраний завідувачем кафедри математичного аналізу, а згодом деканом, проте в 1976 р., у зв'язку зі станом здоров'я, перейшов працювати на посаду доцента кафедри математичного аналізу. Тоді ж, у 1976 р., новим деканом була обрана Н. Малихіна. Вона в 1954 р. закінчила фізичний факультет Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка і прибула за направленням на кафедру фізики ЛДПІ ім. Лесі Українки. Починала свою кар'єру з посади асистента кафедри фізики, а впродовж 1976–1991 рр. працювала деканом фізико-математичного факультету.

Фізико-математичний факультет славний своїми починаннями. Ще в 1960-х рр. факультет узяв шефство над дітьми-сиротами, які проживали у Вовнянському дитячому будинку: студентами факультету там була облаштована спортивна кімната, а на свята студенти їздили з концертами художньої самодіяльності.

У 1974 р. одна з академічних груп випускників факультету звернулася з листом-закликом до всіх випускників педагогічних інститутів і університетів УРСР відгукнутися на постанову Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо подальшого поліпшення умов роботи сільської загальноосвітньої школи» і всім поїхати працювати в сільську школу.

Фізико-математичний факультет був одним з основних в інституті в 1970-х рр. під час формування студентських будівельних загонів. Щорічно на його базі створювалися будівельні загони, які працювали на Волині, у місті Луцьку, а також в Тюменській і Смоленській областях (РРФСР). Окрім будівельних загонів, на факультеті створювалися і студентські сільськогосподарські загони, які працювали у Криму, Волинській, Херсонській і Миколаївській областях (УРСР).

У радянський час між фізико-математичним факультетом ЛДПІ ім. Лесі Українки та фізико-математичним факультетом Брестського державного педагогічного інституту імені О. Пушкіна (БРСР) встановилися дружні відносини. Щорічно у квітні факультет зустрічав студентів і викладачів Брестського державного педагогічного інституту імені О. Пушкіна в Луцьку на інтелектуальних турнірах, олімпіадах, спортивних змаганнях, конкурсах художньої самодіяльності тощо. Незабаром, у травні, представники факультету ЛДПІ ім. Лесі Українки їздили у Брест на так звані Дні студентської дружби: обмін досвідом, у навчальній роботі, екскурсії містом, спортивні змагання, травневі вечори в туристичних походах з українськими піснями під гітару й акордеон (Головіна, 2010, с. 17).

Висновки. Отже, становлення фізичної освіти й науки на теренах Волинської області відбувається в післявоєнний час (друга половина 1940-х рр.). Це стало можливим завдяки відновленню діяльності тогочасного Луцького вчительського інституту, що відбулося в 1946 р. У другій половині 1940-х – 1960-х рр. керівництво інституту розв'язувало проблему нестачі кваліфікованих кадрів, що привело до направлення в інститут спеціалістів-фізиків з інших регіонів УРСР. Згодом, після вирішення кадрової проблеми, поступово з року в рік вирішувалася проблема матеріально-технічного забезпечення: шляхом виготовлення власноруч необхідного навчально-методичного та наукового обладнання, а з 1960-х рр. – цілеспрямованими закупівлями державним коштом. Отже, поступове вирішення цих двох проблем дало можливість не лише здійснювати якісну навчально-методичну підготовку вчителів фізики, а й професійно вести науково-дослідну

роботу в інституті. Уже з кінця 1960-х рр. розпочалися дослідження в галузі лазерної та оптичної фізики, а з початку другої третини 1970-х рр. розпочалися дослідження в галузі фізики твердого тіла. У наступні роки ЛДПІ ім. Лесі Українки отримував госпдоговірні теми наукових досліджень, переважно з Інституті фізики АН УРСР й Інституту ядерних досліджень АН УРСР.

До числа найавторитетніших тогочасних волинських фізиків-науковців варто віднести Н. Малихіну, В. Ващука, З. Панкевича, Г. Давидюка, серед науковців фізиків-методистів – С. Церковницького та Л. Калапушу.

Список використаних джерел:

Головіна, Н. (2010). 70 років. Фізичний факультет: інформаційно-призентаційне видання. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 40 с.

Головіна, Н. (2007). З історії фізичного факультету Волинського державного університету ім. Лесі Українки. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Фізичні науки.* № 6. С. 52–58.

Державний архів Волинської області. Ф. Р-376, Оп. 7, Спр. 34. Арк. 6.

Державний архів Волинської області. Ф. Р-376, Оп. 7, Спр. 129. Арк. 72.

Державний архів Волинської області. Ф. Р-376, Оп. 7, Спр. 157. Арк. 128.

Державний архів Волинської області. Ф. Р-376, Оп. 7, Спр. 157. Арк. 170.

Державний архів Волинської області. Ф. Р-376, Оп. 7, Спр. 176. Арк. 52–53.

Державний архів Волинської області. Ф. Р-376, Оп. 7, Спр. 191. Арк. 138.

Державний архів Волинської області. Ф. Р-376, Оп. 7, Спр. 191. Арк. 245.

Державний архів Волинської області. Ф. Р-376, Оп. 7, Спр. 242. Арк. 33.

Калапуша, Л., Жила, О. (1999). До питання про витоки фізичного факультету ВДУ ім. Лесі Українки. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки*. № 13. С. 177–185.

Левенець, О. (2018). Структура й функціонування радянської шкільної системи виховання в середині 60-х – у першій половині 80-х рр. XX ст. (на прикладі загальноосвітніх шкіл Волинської області). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки.* Луцьк, № 6 (379). С. 91–96.

Наукові школи Волинського національного університету імені Лесі Українки / упоряд. А. Цьось, М. Вєтрова, І. Глова. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2010. 100 с.

Нашому лазеру – 20. *Педагог*. 01.03.1990. С. 2.

Професори Волинського національного університету імені Лесі Українки / упоряд. А. Цьось, Н. Сірук, С. Турчик; за заг. ред. І. Коцана. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2010. 110 с.

References:

Holovina, N. (2010). 70 rokiv. Fizychnyi fakultet: informatsiino-pryzentatsiine vydannia [Faculty of Physics: information and presentation publication]. Lutsk: Volynskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky. 40 s. [in Ukrainian].

Holovina, N. (2007). Z istorii fizychnoho fakultetu Volynskoho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky [From the history of the Physics Faculty of Lesya Ukrainka Volyn State University]. *Naukovyi visnyk Volynskoho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Fizychni nauky*. № 6. S. 52–58. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State Archives of Volyn Region]. F. P-376, Op. 7, Spr. 34. Ark. 6. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State Archives of Volyn Region]. F. P-376, Op. 7, Spr. 129. Ark. 72. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State Archives of Volyn Region]. F. P-376, Op. 7, Spr. 157. Ark. 128. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State Archives of Volyn Region]. F. P-376, Op. 7, Spr. 157. Ark. 170. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State Archives of Volyn Region]. F. P-376, Op. 7, Spr. 176. Ark. 52–53. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State Archives of Volyn Region]. F. P-376, Op. 7, Spr. 191. Ark. 138. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State Archives of Volyn Region]. F. P-376, Op. 7, Spr. 191. Ark. 245. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State Archives of Volyn Region]. F. P-376, Op. 7, Spr. 242. Ark. 33. [in Ukrainian].

Kalapusha, L., Zhyla, O. (1999). Do pytannia pro vytoky fizychnoho fakultetu VDU im. Lesi Ukrainky [On the question of the origins of the Physics Faculty of the Lesya Ukrainka Volyn State University]. *Naukovyi visnyk Volynskoho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky,* № 13. S. 177–185. [in Ukrainian].

Levenets, O. (2018). Struktura y funktsionuvannia radianskoi shkilnoi systemy vykhovannia v seredyni 60-kh – u pershii polovyni 80-kh rr. XX st. (na prykladi zahalnoosvitnikh shkil Volynskoi oblasti) [The structure and functioning of the Soviet school education system in the mid-60s – the first half of the 80s of the XXth century (on the example of secondary schools in the Volyn region)]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky.* Lutsk. № 6 (379). S. 91–96. [in Ukrainian].

Tsos, A., Vietrova, M., Hlova, I. (2010). Naukovi shkoly Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky Scientific schools of Lesya Ukrainka Volyn National University]. Lutsk: Volynskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky 100 s. [in Ukrainian].

Our laser – 20 (1990). Pedagog [Teacher]. March 1, 1990. S. 2. [in Ukrainian].

Tsos, A., Siruk, N., Turchyk, S. (2010) Profesory Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky [Professors of the Lesya Ukrainka Volyn National University]. za zah. red. I. Kotsana. Lutsk: Volynskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky. 110 s. [in Ukrainian].